

ANLATIM BOZUKLUKLARI

Türkçenin kurallarına uygun bir cümlede, belli başlı özellikler aranır. Bunlar nitelikli cümlenin özellikleridir. Eğer cümle, bu niteliklere uygun değilse, o cümlenin anlatımı bozuktur. İyi bir cümle; duru, akıcı, açık ve yalındır.

NİTELİKLİ BİR CÜMLEDE BULUNMASI GEREKEN ÖZELLİKLER

DURULUK: Cümlede gereksiz sözcük bulunmamasıdır.

Ahmet ile ilk kez okul kitaplığında tanıştık.

AÇIKLIK: Cümlede söylenmek istenenin kusursuz olmasıdır. Cümle farklı anlamlar veriyorsa açıklık niteliğinden yoksundur.

Mektuplarını getirdim. (Kimin?)

AKICILIK: Cümlenin kolay söylenebilmesi ve okunabilmesidir. Aynı hece ve seslerin yinelenmesi, üst üste aynı işlevli eklerin kullanılması akıcılığı önler.

Bütün gün dağlarda gezildi.

YALINLIK: Anlatımda süslü, abartılı benzetmelerden kaçınılmazdır. Belli bir amaca yönelik olmayan, özentili süslemeler, cümlenin yalınlığını bozar.

Baharın, insanın içinini titreten, insanı türlü duygulara kaptıran o tatlı rüzgârı dindi, yağmur başladı.

1. GEREKSİZ SÖZCÜK KULLANILMASI

Cümlede gereksiz sözcük kullanmak anlatım bozukluğuna neden olur. Bir sözcüğün gereksiz olup olmadığının belirlenmesinin en kolay yolu, o sözcüğü cümleden çıkararak cümleyi okumaktır. Sözcük cümleden çıkarıldığında herhangi bir anlam bozulması olmuyorsa, o sözcük gereksizdir.

a) Anlamdaş sözcük kullanılması: Anlamdaş iki sözcüğün aynı cümlede kullanılmasıdır. Soruların cevaplarını ve yanıtlarını bildim. Yetkililer bu konuda hâlâ bir açıklama yapmadılar henüz.

b) Anlamı başka bir sözcüğün kapsamında bulunan sözcük kullanılması:

Arkadaşım kulağıma yavaşça bir şey fısıldadı. (fısıldamak= yavaş söylemek)

Bari hiç olmazsa sen yanımda kal.

Gelecek yıl sonunda kardeşimle birlikte sınava gireceğiz.

Kardeşim soruları hemen çözüverdi.

Almanya' daki arkadaşımın karşılıklı mektuplaşması.

2. SÖZCÜĞÜN YANLIŞ ANLAMDA KULLANILMASI

Anlamları birbirine yakın, ancak farklı sözcüklerin cümlede birbirinin yerine kullanılmasıdır.

Kardeşim başka bir okulda öğretim görüyor. öğrenim

Herkes, petrol üretlerinin yüksekliğinden yakınıyor. Fiyat

Tırnaklarım epey büyümüş. (uzamış)
Politika konusunda gençleri azımsamak doğru değildir. Küçümsemek

Türkiye'de birçok göl kuraklık tehlikesi yaşıyor. Buzlu yollarda araçların kaza yapma şansı artar.

3. SÖZCÜĞÜN YANLIŞ YERDE KULLANILMASI

Sözcükleri, cümlede yanlış yerde kullanmak, cümlenin anlamında önemli değişikliklere neden olur.

- Ninem güzel masalları anlatır. Ninem masalları güzel anlatır.
- Savaşta askerin daha çok ölmesine neden oldular. Savaşta daha çok askerin ölmesine neden oldular.
- İzinsiz inşaata girilmez. İnşaata, izinsiz girilmez.
- Yeni durağa varmıştım ki otobüs geldi. Durağa yeni varmıştım ki otobüs geldi.
- Sahibinden az kullanılmış araba satılıktır.
- Uzun uğraşlar sonucu batan geminin yolcuları kurtarıldı.

4. CÜMLEDE MANTIK HATASI BULUNMASI

Birbirleriyle tutarsız kavramların bir arada kullanılması, mantık sıralamasındaki yanlışlık anlatımı bozar.

- Bu balkondan düşen birinin bırakın ölmeyi sakat kalma ihtimali bile var.
- Zaman zaman şiir yazıyor ve yayımlıyorum; ama ben şiiri hiçbir zaman köşe yazarlığı gibi düşünmüyorum.
- Bu çocuklar gölü değil denizi bile görmediler.
- Gelecekle ilgili anılarımı yazıyor.
- Gittiği yerde çocuğunu hatta cüzdanını unutmuş.

Haksız yere uğradığı iftiraya kurban gitti.

Fransızca ve İngilizce dillerinden yapılmış birçok çeviri var.

Bu, bana özel bir başarı değildi.

Yumurtalar çok suda haşlandığı için çatlamıştı.

5. ANLAMCA ÇELİŞEN SÖZCÜKLERİN BİR ARADA KULLANILMASI

Anlamları birbirine ters sözcüklerin aynı cümlede kullanılmasıdır.

Mutlaka onu görmeye gidecektir, sanırım.
Kesinlikle yarın gelebilirler.
Aşağı yukarı bundan tam yirmi yıl önceydi.
Eminim bu saatlerde eve gelmiş olmalı.
Bu iş tam aşağı yukarı bir haftamı aldı.
Bu çocuk dayısının tam kopyası gibi.

6. SÖZCÜKLERİN YANLIŞ EYLEME BAĞLANMASI

Cümlede aynı eyleme bağlanana birden fazla sözcüğün anlamlarına dikkat edilmelidir. Bu sözcükler arasında hem anlamca hem de yapıca uygunluk bulunması gerekir.

Amacı beni geri kendini ön plana çıkarmaktı.
Çok veya hiç çalışmadan sınava girdiler.
Görevlilerin kravat ve beyaz önlük giymeleri gerekiyor.

7. YARDIMCI EYLEMİN GEREKSİZ KULLANILMASI

Bir eylem kimi zamanlarda “etmek, eylemek, olmak” gibi yardımcı eylemlerle kullanılabilir, kimi durumlarda bu sözcüklere gerek bulunmayabilir. Sözcükler “-len, -leş” ekleriyle eylem anlamlarını aktarabiliyorsa yardımcı eylem kullanılmasına gerek kalmaz.

Bunu umut ediyorum. (umuyorum)
Doktor, babamı iyi edemedi. (iyileştiremedi)
Sınava girmiş bulundum. (girdim)
Sınava başvuruda bulundum. (başvurdum)

Yardımcı eylemlerin ortak kullanılması ya da yanlış yardımcı eylem kullanılması anlatım bozukluklarına neden olabilir.

Bu geziye, yaşlı ama hasta olmayanlar katıldı.
Kızımı Fransızca kursuna kayıt yaptırmak istiyorum. (kayıtt ettirmek)

8. TAMLAMA YANLIŞLIKLARI

Sıfat ve ad tamlamalarının ortak tamlanana bağlanması, cümlede anlatım bozukluğu oluşturur.

- Ekonomik ve yaşlılık nedeniyle, çalıştığı işten ayrıldı.
Ekonomik nedenlerle ve yaşlılık nedeniyle, çalıştığı işinden ayrıldı.
- Dün evde roman ve gezi dergisini okudum.
Dün evde gezi dergisi ve roman okudum.
- Son derste belgisiz ve sayı sıfatlarını öğrendik.
Son derste belgisiz sıfatları ve sayı sıfatlarını öğrendik.
- Okul müdürü her konuda velilere yardımcı olması gerekir.
Okul müdürünün her konuda velilere yardımcı olması gerekir.

Kişi adlarıyla kurulan tamlamalarda tamlayanın, özellikle ikinci ya da üçüncü kişi adlarının, düşmesi anlam bulanıklığı yaratabilir. (Zamir eksikliği)

- Kitabını bende unutmuş. (senin-onun)
- Hayallerini süsleyen ne olabilir ki. (senin- onun9)

9. SÖZCÜKLERİN YANLIŞ YAPILANDIRILMASI

Sözcüklerin, kimi ağızların etkisiyle dilbilgisi kurallarına aykırı yapılandırılmasından kaynaklanan bir anlatım bozukluğudur.

Bunları yaparaktan burayı terk edemezsin.
Başarısızlığımın nedeni düzenli çalışmayışımdan-
dır.

Küçükken kibritle oyarkene az kalsın evi yakıyordum.

Eklerin kullanılmaması ya da yanlış kullanılması da anlatım bozukluğuna neden olur.

Beni en çok sevindiren senin geldiğindir.
Konser alanı havasızdı ve kalabalıktı.
Bu yazarın sözleri, ülkemizde en çok okunan bir dergide okuduk.
Yazarlarımızın köy yaşayışına ilgilenmeleri, toplumumuz açısından çok önemlidir.

10. YÜKLEM EKSİKLİĞİNDEN KAYNAKLANAN ANLATIM BOZUKLUKLARI

Yüklemin ortak olarak düşünüldüğü, genelde sıralı ya da bağlı, cümlelerdeki uyumsuzluktan veya yardımcı eylem kullanılmamasından kaynaklanabilir.

- Kışı az, yazı hiç sevmem.
Sinemada sigara ve kabuklu yemiş yenmez.
Bakışları güzel; ama dostça değildi.
- Çatı uyumsuzluğundan da kaynaklanabilir.
Son günlerde askıya almak deyimi yerine buzdolabına koymak kullanılmaya başladı.
Sabahleyin çok erken kalktıysa da uçağa yetişilemedi.
Her ne kadar şehir dışına taşınmışsa bile beklenen rahatlığa kavuşulamamıştır.

11. ÖGE EKSİKLİKLERİ

Özellikle birleşik, sıralı ve bağlı cümlelere kimi ögeler ortak kullanılır. Ancak bu kullanım sırasında ortak kullanılan ögelerin bazen iki cümleye de uygun düşmediği görülür. Bu durumda ikinci cümle için de ayrıca öge kullanmak gerekir.

A. Özne Eksikliği: Özne cümlelerin temel ögelerindedir. Yüklemi edilgen-geçişsiz eylem olan cümlelerin dışında, her cümlede mutlaka herhangi bir özne (gerçek, sözde, açık, gizli) bulunur. Cümlede özne bulunmaması anlatım bozukluğuna yol açar.

• Annemin sinirleri epeyce bozulmuş ve çok üzülmişti.
Annemin sinirleri epeyce bozulmuş ve annem çok üzül-müştü.

• Bağırın çocuğa engel olunarak odadan çıkarıldı.
Bağırın çocuğa engel olunarak çocuk, odadan çıkarıl-dı.

• Çocuğun karnı acıkmış ve uykusuzdu.
Çocuğun karnı acıkmıştı ve çocuk uykusuzdu.

B. Nesne eksikliği: Yüklemi geçişli eylem olan cümlelerde nesne bulunmalıdır; bulunmazsa cümledeki başka bir öge, nesne gibi görüne rek anlatım bozukluğuna yol açar.

• Kızına sarıldı, doyasıya öptü.
Kızına sarıldı, onu doyasıya öptü.

• Buna ancak öğretmen karar verir ve uygular.
Buna ancak öğretmen karar verir ve bunu uygular.

C. Dolaylı Tümleç Eksikliği: Her cümlede dolaylı tümleç kullanılmayabilir; ancak kimi cümlelerde dolaylı tümleç kullanılmaması cümledeki başka bir sözcüğün dolaylı tümleç gibi anlaşılmasına yol açarak anlatım bozukluğuna neden olur.

• Nazlı, kardeşini çok sever, sık sık armağanlar alırdı.
Nazlı, kardeşini çok sever, ona sık sık armağanlar alırdı.

• Alanya'yı çok sevmiştii, dönmeyi düşünmüyordu.
Alanya'yı çok sevmiştii, oradan dönmeyi düşünmüyordu.

D. Zarf Tümleci Eksikliği: Her cümlede zarf tümleci olmayabilir; ama bazı cümlelerde zarf tümleci kullanılmaması anlatım bozukluğuna neden olabilir.

• Eşimi çok severim, her konuda çok iyi anlaşıyoruz.
Eşimi çok severim, onunla her konuda çok iyi anlaşıyoruz.

Sıfatlar çoğul anlam verire isimler çoğul eki almaz.

Birçok insanlar bu kitabı beğendi.

12. ÖZNE—YÜKLEM UYUMSUZLUĞU

Bir cümledeki öznesi ile yüklemi arasında tekillik-çoğulluk ve kişi bakımından özne-yüklem uyumu olması gerekir.

Tekillik—Çoğulluk Yönünden Uygunluk

⇒ İnsan bildiren özneler, tekil olduğunda yüklem tekil; çoğul olduğunda yüklem de çoğul olur.

⇒ Çoğul özne, bir grup anlamı veriyorsa yüklem tekil kullanılabilir.

Çocuklar bahçede top oynuyor.

⇒ İnsan dışındaki varlıkları bildiren özneler, tekil de olsa çoğul da olsa yüklem tekil olur.

Dağlar uzaktan ne güzel görünüyor.

⇒ Saygı ya da alay anlamı verilmek istendiğinde, tekil öznelerin yüklem tekil olabilir.

Cumhurbaşkanımız İstanbul'a geldiler.

Küçük bey sonunda uyanmışlar.

(1) Onunla apartmanın merdivenlerinde karşılaştık.
(2) Biz aşağıya o ise yukarı çıkıyordu.
(3) Babasının son durumu sorduk.
(4) Durumun gittikçe düzeldiğini söyledik.

Kişi Yönünden Uygunluk:

• Özne, kaçınıcı kişiyi bildiriyorsa, yüklem de o kişiyi bildirir.

Ben seni çok severim.

• Özne, birden çok kişiden oluşmuşsa ve kişilerden biri 1. tekil kişiyse, yüklem 1. çoğul kişi olur.

Ben, sen ve o birlikte İzmir'e gitmiştik.

• Özne, 2. ve 3. tekil kişiden oluşmuşsa, yüklem 2. çoğul kişi olur.

Sen ve o dün beni mi sordunuz.

• Özne, ayrı ayrı 3. tekil kişilerden oluşmuşsa, yüklem 3. çoğul kişi olur.

O ve kardeşi tatile çıkmışlar.

Ağaçlar yapraklarını döküyorlar.

Sen ve Berkay dün nereye gitti.

Herkes sevinç içindeydi, kimse üzülüyordu.

Kuşlar ağaçlarda ötüyorlar.

Sen ve arkadaşların beni iyi dinlesin.

13. ATASÖZÜ VE DEYİMLERİN YANLIŞ KULLANILMASI

Atasözleri ve deyimler kalıplaşmış anlatımlardır, bu nedenle sözcüklerinin yerleri değiştirilemez; yerlerine anlamdaşları getirilemez.

Damlaya damlaya **deniz** olur. (göl)
Yaramazlıklarıyla hemen , öğretmenin gözüne girdi. (gözüne battı)
Derdini söylemeyen **ilaç** bulamaz. (derman)
Taşı **deliğine** koymak. (gediğine)
Ödevlerine dikkatlice göz gezdiriyordu. (göz gezdirmek : üstünkörü)
Kafamın etini yedin. (başımın)

14. OLUMLULUK OLUMSUZLUK UYUŞMAZLIĞI

Herkes dışarı çıksın; burada kalmasın.
Hiçbiriniz konuşmasın; beni dinlesin.

15. VİRGÜL EKSİKLİĞİ

Kimi cümlelerde virgül kullanılmaması, anlam karışıklığına yol açarak anlarım bozukluğuna neden olabilir.

O arabaya bindi.
İhtiyar adamı karşıya geçirdi.
Genç adama seslendi.
O soruları yapamadı.

ÖRNEKLER

- Ben çok varlıklı, zengin biri değilim.
- Satıcı burnu havada, kendini beğenmiş biri.
- Az kalsın merdivenlerden düşeyazdı.
- Tanımadıkları bir ortama gelen kişiler ilk başlarda çekimser olur.
- Yarın İzmir' e gidecek, buna zorunlu.
- Biricik arzumuz sınavı kazanmak ve iyi bir bölüme girmemizdir.
- Öğrencilerin başarısına ilgilenmek gerekir.
- Kimse gelmemiş, maça gitmiş.
- Bu, Türkiye' ye özel bir durumdur.
- İdare, henüz yarın ders yapılıp yapılmayacağını bildirmedi.
- Onlara niçin bu kadar yardım ediyor ve destekliyorsunuz?
- Büyüklere saygı göstermeli, incitmemeliyiz.
- Ben ona ağabey, o bana kardeşim derdi.
- Bu yazıyı değil okumak, anlamak bile imkansız.
- Yiyecek bir lokma ekmeğimiz, yemeğimiz bile yok.
- Çok az veya hiç çalışmadan para kazananlar var.
- Verilen cümledeki özne ve zarf tümlecini bulun.
- Bebeğe sevgiyle baktı, sevdi.
- Okula gitmediğini bugün öğrendim.
- Ben ve Ayhan buraya daha önce gelmişti.
- Biz okumasını sevmeyen bir milletiz.

- Beşiktaş iskelesine geldiğimizde o işine, ben evime gittim.
- Özel ve kamu kuruluşları iki gün tatil edildi.
- Burada insanı şaşkına çeviren birçok güzellikler var.
- Okumaya zaman ayır, bilgeliğin temelidir.
- Bu bölge coğrafi ve iklim özellikleri açısından ilgi çekici özelliklere sahiptir.
- Bana kızdı, bir süre konuşmadı.
- Bu fidanları gününde ekmeliyiz.
- Uygarlık yazının keşfiyle başlamıştır.
- Saçlarımın büyüyen kısımlarını kestirdim.
- Kaza yerine polis ve askerî araç geldi.
- Toplum sorunlarına ilgilenmesi çok iyi.
- Eve önce dışarıdan baktı, sonra da gezdi.
- Yoksulları azımsamak doğru değildir.
- Cesetler çok denizde kaldığı için şişmiş.
- Öyle sevinmişti ki burnundan soluyordu.
- Bu dünyada sen de ben de yolcuyum.
- Ekşi yiyecekleri az, acıyı ise hiç yemezdi.
- Bu yazıyı değil okumak, anlamak bile imkansız.
- Toplantıda pasta ve meyve suyu ikram edildi.
- Bu işi ben ve sen yapmalısınız.
- Hiçbiri anlatılanlara inanmıyor, kendi fikrinde ısrar ediyordu.
- Çalışanların maaşını dağıttı, sevindirdi.
- Annem akşam yemeğini pişirmiş; ama tu koymayı unutmuştu.
- Müdür, elinden geleni ardına koymadı; bize çok yardım etti.
- İngilizceyi hiç, matematiği çok seviyorum.
- Şahin ve atmaca gibi kuşların sayısı azalıyor, ekilen alanlarda verim düşüklüğüne neden oluyor. (özne)
- Bu kadar binanın harap olmasında müteahhittin yanlış tutumlarının da katkısı olmuştur.
- Dün, ona yolda tesadüfen rastlayınca çok sevindim.
- O, eğer bu parayı vermediği takdirde cezalandırılacaktır.
- Yüzme en güzel denizde öğrenilir.
- Zorda kaldığımda bana ilk yardım edecek kişinin o olduğunu düşündüm hep.
- Genç kadın, kocasından kurtulmak ve onunla bir daha karşılaşmak istemiyordu.
- Ankara, nüfus sayısı bakımından, İstanbul'dan sonra ikinci sırada yer alıyor.
- Son yazdığı romanına isim bulmakta zorlanıyor.
- Ali'yi top oynarken gördüm.
- Bütün gün anlattığın o işi düşündüm.
- Elindeki kaşık ve çatalı peçeteye sardı, masaya bıraktı.
- Uzun saçlı bir genç geldi ve kendisini bize tanıştırdı.
- Camdan yankılanan ışık gözlerimi kamaştırdı.

Selçuk ÖKSÜZ